

ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ ІНШІЙ СТОРОНІ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

На сьогодні питанню забезпечення прав та інтересів осіб при проведенні кримінального розслідування приділяється значна увага. Норми міжнародних актів (Декларація ООН про основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, Загальна декларація ООН про права людини, Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод, Міжнародний пакт про громадські і політичні права) містять основні положення, які вказують не те, що в сучасному світі велике значення приділяється статусу учасників кримінального процесу, підвищенню ефективності їх правового захисту, законності і обґрунтованості прийняття рішень стосовно них судами.

Згідно зі ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. завданням кримінального провадження «...охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження» [3]. Відповідно, задля реалізації цього завдання уповноважені органи повинні чітко дотримуватись норм законодавства та вимагати цього від осіб, які тим чи іншим чином залучаються до кримінального розслідування.

Новий КПК України ввів багато новел, спрямованих на захист прав, свобод та інтересів осіб, які тим чи іншим чином приймають участь у кримінальному розслідуванні. Не оминули нововведення і процедуру пред'явлення матеріалів кримінального провадження, яка отримала назву «відкриття матеріалів іншій стороні» та передбачена статтею 290 нового КПК України.

Серед новел варто відмітити збільшення кількості підстав, за яких особам відкривають матеріали кримінального розслідування. Тепер з матеріалами кримінальної справи можливо ознайомитися у випадку складання обвинувального

акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. За старого КПК ця дія вчинялася лише щодо справи, яка підлягала направленню для віддання обвинуваченого до суду. Таким чином новий Кодекс значно покращує процесуальне становище учасників кримінального процесу шляхом надання їм доказів, якими обґрунтовуються застосування медичних або виховних заходів. Перш за все це стосується саме потерпілого, який бажає дізнатися, чому не був складений обвинувальний акт щодо винної особи.

Коло осіб, яким мають бути відкриті матеріали досудового розслідування, суттєво на змінилося, за винятком того, в цьому переліку з'явилися особи, щодо яких будуть застосовані примусові заходи медичного або виховного характеру. В той же час змінилась «черговість» ознайомлення. За старим КПК матеріали спочатку надавались потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу, їх представникам, а вже потім стороні захисту. Проте на даний момент ця черговість змінилась. Спочатку ознайомлення з матеріалами здійснює підозрюваний та його захисник, а вже потім – інші особи. Хоча якщо тлумачити норму ст. 290 КПК буквально, то ознайомлення може відбуватися *одночасно*. Так, у ч. 7, 8 ст. 290 нового КПК зазначено, що про відкриття сторонами кримінального провадження повідомляються потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники, після чого вони мають право на ознайомлення з цими матеріалами (для цивільного позивача та відповідача межі ознайомлення дещо звужені). В даному випадку можна дійти висновку, що «відкриття» матеріалів – це не процес, а одноразова дія. Відповідно, після такого «відкриття» починається ознайомлення з цими матеріалами, яке триває певний проміжок часу. Відповідно, іншим особам кримінального провадження повідомляють про відкриття матеріалів кримінального розслідування (тобто про одноразову дію, яка не має характеристики тривалості у часі і визначена лише моментом її здійснення), після чого їм дозволяється ознайомитися з матеріалами кримінального провадження. Отже, виходячи із усього вищезазначеного, можна дійти висновку, що новий КПК не забороняє одночасне ознайомлення із матеріалами кримінального розслідування.

Виходячи із положень ст. 219, 283, 290 та 291 нового КПК можна також зробити висновок, що ознайомлення з матеріалами кримінальної справи *входить* до

строку досудового розслідування (розслідування закінчується з *моменту звернення до суду* з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру – ч. 2 ст. 283 КПК). Перша, кому відкриваються матеріали розслідування, являється сторона захисту. Як свідчить практика, саме стороні захисту необхідно найбільше часу для ознайомлення з усіма матеріалами задля того, щоб сформулювати свою позицію, що дозволить їй ефективно відстоювати інтереси обвинуваченого у кримінально-процесуальному змаганні. Відповідно, потерпілий та інші особи повинні ознайомитися з кримінальною справою у той період, який їм «залишила» сторона захисту. Таким чином маємо ситуацію, коли потерпілий, цивільний позивач та відповідач повинні у максимально короткі строки вивчити матеріали кримінального провадження, що аж ніяк не покращує їх процесуальний стан в порівнянні з підозрюваним та його захисником.

Досить цікавою є новела щодо зустрічного відкриття матеріалів. Так, тепер сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді (ч.6 ст. 290 КПК 2012 р.). На думку Ю.П. Аленіна, особливістю такого порядку є: а) наявність запиту прокурора до сторони захисту надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них як докази в суді; б) обов'язок сторони захисту надати доступ для ознайомлення з матеріалами, які мають у неї й можливість їх копіювання; в) сторона захисту має право не надавати прокурору (стороні обвинувачення) доступ до матеріалів, якщо вони можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення; г) прийняття рішення про надання чи ненадання прокурору доступу до матеріалів, які звинувачують підзахисного, може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з

матеріалами досудового розслідування, тобто мова йде не взагалі про відмову в наданні доступу до таких матеріалів, а лише про відстрочку в їх наданні [6, 237]

Таким чином ще раз озвучується право сторони захисту збирати та використовувати докази. Проте в цьому разі достатньо гостро постає питання допустимості таких доказів. І хоча сторона захисту має дотримуватись норм чинного законодавства при збиранні своїх доказів, така діяльність ніяким чином не контролюється. Відповідно, виникає серйозна проблема стосовно допустимості фактичних даних. В будь-якому випадку сторона захисту зобов'язана за запитом прокурора надати доступ до таких матеріалів. В той же час у п. 2 ч. 6 ст. 290 КПК 2012 р. зазначено, що сторона захисту має право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Також там же вказується, що вирішення питання про віднесення конкретних матеріалів до таких, що можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення і, як наслідок, прийняття рішення про надання чи ненадання прокурору доступу до таких матеріалів, може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування. Постає цілком логічне питання: хто має вирішувати таке питання? Очевидно, що не прокурор. Цілком вірогідно також, що і не слідчий суддя, оскільки в даному випадку передбачається оцінка доказів, що, як відомо, є повноваженням суду. Отже, цим, напевне, має займатися суддя. Звідси виникає низка й інших питань: яка процедура розгляду таких спірних ситуацій? Суддя якого суду має розглядати ці питання? Які терміни їх розгляду? Чи включаються ці строки до строку досудового розслідування? тощо. На даний момент відповіді на ці питання немає. А отже і сторона захисту вправі не відкривати будь-які докази, отримані нею, мотивуючи це можливою шкодою підозрюваному. В той же час питання допустимості доказів сторони захисту також залишається відкритим.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України вніс багато змін у кримінальне розслідування з метою кращого забезпечення прав і свобод його учасників. Більшість з цих новел кардинально змінюють порядок проведення тих чи інших процесуальних дій. Не оминули ці зміни і порядок відкриття матеріалів

кримінального розслідування. В той же час лише практика може відповісти, чи усі ці новели однаково покращили як становище учасників кримінального процесу, так і якість проведення досудового розслідування, але в будь-якому разі в майбутньому слід очікувати внесення змін до деяких положень ст. 290 КПК через ті питання, які виникнуть при практичному застосуванні нового КПК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (з наступними змінами) станом на 22 листопада 2012 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (з наступними змінами) станом на 22 листопада 2012 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
4. Вишневская О. В. Состязательная деятельность защитника на предварительном следствии: Дисс. ...канд. юрид. наук (Электронный ресурс) // Из фондов Российской Государственной библиотеки. –Казань, 2004. – 272 с.
5. Мірошніченко Є. О. Проблеми кримінального права і судочинства / Серія «Наукові праці». – Х.: СПД Сілічева С. О., 2005. – 148 с.
6. Аленін Ю.П. Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження професора М.В. Салтевського (м. Одеса, 2 листопада 2012 року). — Одеса : Фенікс 2012. — 525 с.
7. Фомін С. Б. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення: чи вирішить новий процесуальний інститут старі проблеми? // Адвокат. - 2012. - № 7. - С. 21-25
8. Яворський Б.І. Правова природа та призначення favor defensionis у кримінальному судочинстві // Вісник Львівського ун-ту. Серія: Юридична. — 2011. — Вип. 54. — С. 394-399.